

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

ПРИРОДОЗНАВСТВО
ЦІКАВИЙ СВІТ НАВКОЛО НАС

КНИГА ДЛЯ ЧИТАННЯ
II частина

Тернопіль
НАВЧАЛЬНА
КНИГА
БогДан
1999

ББК 57(07)

Б57

Рецензенти: *Майхрук М.І.* – доцент Тернопільського державного педагогічного університету

Будна Н.О. – вчитель початкових класів

Редактор: *Будний Б.Є.*

Б57 *Бабовал Т.І., Вихрущ В.О.*

Природознавство. Цікавий світ навколо нас. Книга для читання. II частина. –Тернопіль: “Навчальна книга – Богдан”, 1999. –176с.

ISBN 966-7437-24-8

Посібник відповідає вимогам навчальних програм Міністерства освіти для 2(3) та 3(4) класів і є складовою комплексу книг для читання “Природознавство. Цікавий світ навколо нас”.

Пропоновані матеріали доповнюють і розширюють зміст підручника, дають можливість активізувати пізнавальний інтерес учнів, поглибити їх знання про Сонячну систему, Землю як планету, рослинний і тваринний світ кожної природної зони, про людину та її будову, зміст і форми природоохоронної роботи.

Цікаві науково-популярні і художні тексти, завдання “чомучкам” і інформація для них, загадки, кросворди допоможуть дати відповіді на багаточисельні запитання дітей, організувати їх самостійну пошукову роботу, зробити уроки насиченими та інформативними.

Для учнів початкових класів, вчителів, батьків.

ISBN 966-7437-24-8

ББК 57(07)

Всі права застережені
All right reserved

© Бабовал Т.І., Вихрущ В.О.
© “Навчальна книга – Богдан”, 1999

ЗАГАДКИ ЗОРЯНОГО НЕБА**СОНЦЕ – ДЖЕРЕЛО СВІТЛА**

Розжарені тіла світяться. Подивіться, наприклад, на дрова, вугілля, газ, розжарене залізо, на нитку електролампочки, яка горить, тощо.

Більшість тіл, що нас оточує, не випромінюють власного світла. Ми можемо бачити їх тільки тоді, коли на них падає світло від тіла, яке світиться, наприклад, від Сонця, від вогнища, від електричної лампи.

Дослід 1. Запалимо у темній кімнаті електричний ліхтар і його світло спрямуємо на білий м'яч. Якщо дивитися на нього з темноти, то він здається яскравим. Світло ліхтаря освітлює м'яч і відбивається від нього. Таке світло називається відбитим. Якщо ліхтар загасити, то м'яч у темряві ви не побачите, тому що він не випромінює власного світла.

Сонце — розжарена газова куля – світить надзвичайно сильно. Це зірка, середньої величини, як і багато інших зірок, які ми можемо спостерігати вночі на небосхилі.

Яку ж роль відіграє Сонце для життя на Землі?

Від Сонця в усі боки поширюється світло і тепло. Якби Сонце стало холодним, то Земля опинилася б у темряві. Тільки далекі зірки давали б їй тьмяне світло. Від надмірного холоду на Землі загинули б усі рослини і тварини.

Сонячне проміння нагріває земну поверхню неоднаково. Чим Сонце вище над головою, тим воно сильніше нагріває Землю.

У другому класі ви проводили досліди з рослинами. Вони переконали вас, що рослинам вкрай необхідні світло і сонячне тепло.

Більшість тварин також не може обійтися без них.

Світло розповсюджується по прямій лінії. Це особливо добре

видно, коли промені Сонця потрапляють у туман або невеличку щілинку (наприклад через нещільно закриті штори на вікнах).

Світло поширюється прямолінійно і від лампочки, і від свічки, і від будь-якого освітленого предмета.

Дослід 2. Станьте між запаленою лампою і стіною на досить великій відстані від лампи. Світло від неї не може пройти крізь ваше тіло. На стіні утворюється тінь. Якби промені світла не були прямолінійними, то вони обійшли б тіло і тіні не було б.

Дослід 3. Візьміть книгу, кулю або м'яч і подивіться на форму їх тіні на стіні. У книги тінь ... форми, у кулі або м'яча тінь ... форми.

За М. Скаткіним

Для вас, “чомучки”

Коли і як народилася Земля?

Скільки ж років Землі? На це питання ніхто не може дати точної відповіді. Коли планети народжувалися, людей ще не було, розказати про це нема кому. Можна лише здогадуватися, міркувати. Одні вчені гадають, що планети — це уламки Сонця, які застигли в космічному холоді, стали твердими. Інші вважають, що зірки й планети утворилися з космічного пилу. Пролітаючи в космосі з великою швидкістю, вони зіштовхувалися, злипалися, утворюючи газиво-пилову хмару. Ця величезна хмара оберталась навколо Сонця. Згодом вона почала набирати круглої форми. Ущільнюючись, розігрівалася до високої температури. Минуло багато часу, поки Земля почала охолоджуватися, вкриватися корою. Вона й досі всередині дуже гаряча, там все кипить.

Через дуже багато років утворилися на земній кулі вода і суша.

Точний вік Землі, день її народження невідомі. Підраховали тільки, що чотири мільярди років тому Земля почала вкриватися тонкою корою. Так почалася на Землі її перша ера — архейська, тобто, в перекладі з грецької мови, “найдавніша”.

 ПОПРАЦЮЄМО З КАРТОЮ

Українські Карпати – це один із мальовничих куточків, який простягнувся з північного заходу на південний схід майже на 280 км (середня ширина – 100 км). Це середньої висоти гори та гірські долини. 2/5 всієї території вкрито лісами, а близько 2/3 – це альпійські луки або полонини. Найвища гора – Говерла. Її висота 2061 м. На території Українських Карпат розташована умовна точка центру Європи.

 ЧИ РОСТУТЬ В УКРАЇНІ КАКТУСИ?

На жаль, у рослинному світі нашої країни кактусів немає, а є їх “товариші”, своєрідні заступники. Звичайно, вони без колючок, не мають соковитих стебел, не такі ефектні, як кактуси, але все ж це наші сусіди і по-своєму цікаві.

Найбагатший рід очиток, або заяча капуста. Він налічує на Україні майже два десятки видів, в усьому світі – більше 300.

Назва цих рослин у перекладі з латинської означає “сидіти”. Очевидно, цим підкреслюється приземкувата їх форма. Українська назва “очиток” пояснюється тим, що деякі з них використовуються для лікування очей. Та й інша назва цих рослин – “заяча капуста” – має своє походження: в народних назвах слово “заячий” означає “дикорослий”. А завдяки м’ясистому листю, яке трохи схоже на капустяне, з’явилася назва “заяча капуста”.

Очиток їдкий росте на відкритих сонячних місцях, по сухих піщаних та кам’яних схилах, тому у народі його ще називають травою накаменною. У перший рік лежаче стебло очитка густо вкрито лише листочками. На другий рік воно піднімається і на ньому рясно розкриваються дуже гарні п’ятизірчасті жовто-золотисті квіти. Одна така квіточка виділяє до 4,5 міліграма нектару, а з гектару квітучого очитка бджоли можуть зібрати до

35 кг меду. Він золотисто-жовтого кольору, ароматний, смачний і належить до найкращих сортів.

На відміну від солодких квіток стебло має гострий їдкий смак і отруйні властивості, тому більшість тварин його обминають. Лише невибагливі кози можуть ласувати цією рослиною.

Широко розповсюджений у Карпатах ще й очиток давній. Коли він цвіте, то гори набувають святково-урочистого вигляду від величезної кількості рожевих квіточок. Скелі, полонини та букові ліси прикрашає в період цвітіння заяча капуста карпатська (різновид очитку) і родіола рожева.

Родіола рожева – багаторічна трав'яниста рослина з кількома стеблами заввишки 10-40 см, на яких почергово розташовані м'які сизувато-зелені листки. Жовті чотири- або п'ятизірчаті квіточки утворюють на верхівці суцвіття. Але найбільш цікавим є кореневище родіоли – товсте, вузлувате, неправильної форми, з кількома тонкими коренями. Інколи воно досягає 15 см у поперечнику і може важити майже кілограм. Зовні кореневище бурувате з перламутровим блиском. Через це родіолу рожеву називають ще золотим коренем. З давніх-давен родіола рожева була дуже цінним лікувальним засобом, оскільки вона багата на поживні речовини, ефірну олію, крохмаль, мінеральні солі, кислоти.

У нас у Карпатах родіола рожева є рідкісною рослиною, хоч ще кілька десятків років тому вона займала досить великі території. Тому родіола рожева занесена у Червону книгу України і потребує дуже ретельної повсюдної охорони.

БУКВАРНЕ ДЕРЕВО

Якщо вам доведеться побувати у Карпатах, то постарайтеся потрапити у віковичний буковий ліс. Ви вступите у якийсь особливий, неймовірно величний світ. Буковий ліс зовсім не схожий на дубові чи інші ліси, де багато трав'янистих рослин і кущів. Вас оточить безліч струнких, могутніх стовбурів дерев,

укритих гладкою сірою корою. Здається, що то не стовбури дерев, а величезні колони, виточені з ясно-сірого граніту. Високо вгорі галузяться їх крони і утворюють шар листової гушавини. Такі величезні ліси утворює бук лісовий. Це дерево заввишки 20-40 м, але у кращих умовах воно може досягати 50 м, а стовбур – до 2-2,5 м у діаметрі. Вік бука – до 500 років. Його листки з війчастими краями за своєю формою схожі на яйце і мають темно-зелений колір.

Внизу у буковому лісі просторо: немає ні чагарників, ні гушавини трав'янистих рослин. Весь ґрунт вкрито товстим шаром минулорічного опалого бронзового листя, тут панує зелений сутінок. Густе шатро листків майже не пропускає сонячного світла. Бук – це найбільш тіневитривале дерево з наших широколистяних дерев. Він і найбільше затіняє ґрунт, тому тільки окремі рослини можуть виживати у такому лісі.

А чи спало вам на думку, що назва цього дерева входить до складу таких слів, як БУКвар, БУКва, азБУКа. Це зовсім не випадковість. Вважалося, що величезні дерева бука лісового відіграли чималу роль у розвитку нашої культури та писемності, бо служили в минулому для просвітницької справи – книгодрукування. До того часу, поки було винайдено відливний металевий друкарський шрифт, для друкування книжок використовували особливі кілочки з вирізаним на них шрифтом літер. Ці кілочки виготовляли саме з букової деревини, бо серед усіх інших видів сировини саме вона відзначалася найкращими для книгодрукування якостями.

У стародавні часи багато народів використовували букові горішки для харчування людей та відгодівлі домашніх тварин. Їх ядро смачне, їстівне, але у сирому вигляді трохи отруйне. Якщо людина з'їсть багато сирих горішків, то в неї з'являється головокружіння, а то й важке отруєння. Тому горішки треба підсмажувати. Із очищених і підсмажених горішків одержують

високоякісну олію. Використовують букові горішки і як заміник кави, у кондитерській промисловості.

Слід пам'ятати, що гарний врожай бук дає тільки через 3-5 років. Тоді на дереві з'являються каштанові тригранні горішки. Вони містяться по 3-4 у коробочках з м'якими виростами – шипами. Достигають горішки у вересні, а осипаються у жовтні.

Буковий ліс дуже вибагливий до клімату. Саме тому він росте там, де довге і нежарке дощове літо та м'яка маломорозна зима. Такі умови є у гірських районах України, а особливо у Карпатах і Закарпатті.

СТОРИНКАМИ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ

ЕДЕЛЬВЕЙС АБО БІЛОТКА АЛЬПІЙСЬКА

У піднебесних смарагдово-зелених від гущавини лісах Українських Карпат зустрічається ця надзвичайна високогірна

чарівна квітка. Суцвіття її схожі на перлисто-сріблясті багатопроменеві зірки, що сяють високо в піднебессі на гірських кручах. Недарма у Франції її називають альпійською (від назви гір Альпи) зіркою, в Італії – срібною квіткою скель. Та найбільш вона відома під австрійською назвою едельвейс, що означає “благородна білість”. Це білотка альпійська, родичка нашої айстри, яку у Карпатах горяни-гуцули називають ласкаво і ніжно шовковою косицею.

У деяких народів Європи білотка альпійська вважається квіткою щастя, кохання і мужності, символом рідного краю. Вона стала емблемою альпінізму і досягнень у цій галузі спорту, а до того ж ще й популярним туристським сувеніром. Про цю квітку створено багато легенд, їй приписують чародійні та лікувальні властивості. Адже далеко не всім, хто навіть живе у Карпатах, доводилося бачити живі білотки серед скель у природній стихії гір.

 ЗАГАРТУВАННЯ

Головне в загартуванні – поступовість. Почніть з малого. Вставайте рано, завжди в один і той же час. Обов'язково зробіть зарядку. Після зарядки розітріть шкіру холодним мокрим рушником. З часом можна розпочати і обливатися прохолодною водою.

Виходячи на вулицю, не закутуйтеся так, щоб від найменшого руху стало жарко. Одяг повинен бути теплим, легким, зручним. У холодні дні не забувайте вдягти шарф, щоб не простудити горло.

Займайтесь легкою атлетикою, гімнастикою, катайтесь на ковзанах і лижах – і ваші м'язи будуть пружні й міцні.

Влітку, в теплі й погожі дні, намагайтесь бути більше на свіжому повітрі – в лісі, біля річки. Купайтесь, але не до посиніння. Загоряйте, але не перегрівайтесь на Сонці. Грайте в м'яча, в інші рухливі ігри. Ходіть у походи. Пам'ятайте: Сонце, повітря і вода – найвірніші ваші друзі.

Спеціальними дослідженнями доведено, що загартовані дівчатка і хлопчики менше застуджуються і хворіють, ніж незагартовані.

Загартовуйтеся, ідіть Сонцю і вітру назустріч!

 ПОДРУЖИТИСЯ З РОЗПОРЯДКОМ ДНЯ

Протягом дня ти маєш приблизно 840-900 хв. Правильно використовувати їх тобі допоможе розпорядок дня. Складаючи його, не забудь спланувати час і для читання книжок, і для гри на свіжому повітрі, і для зустрічей з друзями, і для кіно. Тоді берися до найскладнішого – постарайся подружитися з ним.

Спочатку тобі, може, й не сподобається його принциповий характер. Забарився з виконанням домашнього завдання, а він уже й мультимедіа не дозволяє подивитися. Та спробуй все ж не ображатися на нього. Бо він, гляди, ще мовчки глузуватиме з тебе: “Ех, слабодухий ти, ніякої сили волі, навіть із власним часом упоратися

не можеш”. Тож доведи самому собі, що це не так. І незабаром відчуєш, що з розпорядком дня день удвічі довший.

Хтось із твоїх друзів не втримається і запитає тебе: “Як це ти все встигаєш?” Твої успіхи неодмінно помітить учитель. А мати похвалить: “Ти став такий зібраний”. От і кажуть про тебе вже як про самостійну людину. Адже слово “зібраність” (як і найближчі до нього за значенням слова “чіткість”, “організованість”, “зосередженість”, “акуратність”) найчастіше вживається для характеристики дорослих.

Відгадай загадку. Для чого використовується цей предмет?

Які ще предмети особистої гігієни ти знаєш?

А використовуєш?

Чим більше миється, тим меншим стає.

До яких органів тіла людини належить кожна відгадка?

Назви інші.

1. Двоє лисенят завжди поруч сидять.
2. Що то за штука день і ніч стука?
3. Сопе, хропе, часом чхає, сюди-туди зазирає;

На морозі замерзає, бо одєжини не має.

ЗМІСТ

Земля – планета Сонячної системи.....	4
Загадки зоряного неба.....	4
Океани.....	16
Материки.....	17
Юним мандрівникам.....	24
Чарівний світ рідного краю.....	34
Мій край.....	34
Мішані ліси.....	50
Лісостеп.....	69
Степ.....	87
Південний берег Криму.....	96
Карпатські гори.....	109
Наш друг природа.Бережімо її.....	123
Будемо міцні і здорові.....	134
Скелет.....	134
М'язи.....	138
Шкіра.....	140
Органи травлення.....	144
Органи дихання.....	150
Органи кровообігу.....	152
Органи слуху.....	155
Органи нюху.....	157
Органи зору.....	158

Навчальне видання

**Природознавство. Цікавий світ навколо нас.
Книга для читання. II частина**

БАБОВАЛ Тамара Іванівна,
ВИХРУЩ Віра Олександрівна

Редактор
Б. Є. Будний

Художник
В. А. Басалига
Комп'ютерний набір та верстка
І. О. Козуб

Підписано до друку 01.02.99. Формат 60×84/16. Папір газетний.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 10,23.
Умовн. фарбо-відб. 10,23. Обл.-вид. арк. 5,53.
Зам.

Видавництво “Навчальна книга – Богдан”
282008, м. Тернопіль, вул. Танцорова, 11. А/с 534
Свідоцтво №24637417 від 13.11.1997р.
тел. (0352) 43-00-46, тел./факс (0352) 25-18-09
E-mail: *publishing@budny.te.ua*

Надруковано з готових діапозитивів
на Львівській державній книжковій фабриці “Атлас”
290005, м. Львів, вул. Зелена, 20